

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

Три підходи до досягнення миру: Рузвельт, Сталін і Черчилль у Другій світовій війні

Коли Гітлер вирішив напасти на Радянський Союз, він розпочав найбільшу сухопутну війну в історії людства. Жахіття цієї війни з лишком перевершили минулі варварства колишніх європейських збройних конфліктів. Це була боротьба не на життя, а на смерть. Коли німецькі війська просувалися вглиб Росії, Гітлер оголосив війну ще й Сполученим Штатам, перетворивши, таким чином, європейську війну на світову. Німецькі війська спустошували Росію, однак виявилися неспроможними нанести вирішальний удар. Узимку 1941 р. німецька армія зупинилася на підступах до Москви. Взимку 1942–1943 рр. німецький наступ, що був націлений на південь Росії, теж зупинився. У жорстокій битві в заляденілому Сталінграді Гітлер втратив всю свою Шосту армію. Хребет німецьких збройних сил було зламано. Лідери військ союзників — Черчилль, Рузвельт

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

і Сталін — відтепер отримали можливість подумати над перемогою та облаштуванням повоєнного світу.

Кожен із переможців говорив з урахуванням історичного досвіду свого народу. Черчилль пропонував відновити традиційний європейський баланс сил. Цей підхід означав би відродження Великої Британії, Франції та навіть переможеної Німеччини таким чином, аби вони разом із Сполученими Штатами отримали можливість врівноважити радянського колоса на сході. Рузвельт розглядав повоєнний світ під управлінням трьох переможців у війні та Китаю. Це мало бути щось на кшталт ради світових директорів, котрі мали б опікуватися питаннями збереження миру і боротьби проти потенційних його порушників, серед яких у першу чергу він мав на увазі Німеччину. Такий погляд на майбутнє згодом отримав назву «План чотирьох поліцейських». Підхід же Сталіна поєднував у собі його комуністичну ідеологію і традиційну російську зовнішню політику. Він хотів насамперед двох речей: негайно здобути винагороду за участь своєї країни у перемозі та поширити російський вплив на всю Центральну Європу. Останнім Сталін мав намір скористатися задля перетворення завойованих радянською армією країн на буферну зону, аби захистити Росію від можливого повторення німецької агресії.

Рузвельт виявився значно далекогляднішим за пересічних американців, передбачаючи, що перемога Німеччини поставить під загрозу американську безпеку. Однак щодо питання рішучої відмови від традицій європейської дипломатії він був цілковитим однодумцем зі своїми громадянами. Наполягаючи на тому, що перемога нацистів загрожуватиме Америці, він зовсім не мав на увазі вступ Америки у війну задля відновлення європейського балансу сил. На думку Рузвельта, метою війни була ліквідація влади Гітлера, оскільки він стояв на заваді міжнародного ладу на засадах міжнародної співпраці, а не балансу сил.

Тому Рузвельт наполягав на прописних істинах, породжених уроками історії. Він відкидав припущення, що тотальна поразка Німеччини може створити вакуум, який, швидше за все, на правах переможця спробує заповнити собою Радянський Союз. Також він відмовився від встановлення запобіжних заходів проти можливих суперечок із країнами-переможцями, оскільки це фактично означало б відновлення балансу сил, який він же сам і хотів знищити. Мир слід було б зберігати за допомогою системи колективної безпеки, яка підтримується союзниками, що діють у формі Європейського концерту і є вмотивованими спільною доброю волею.

Оскільки в майбутньому не буде потреби в підтриманні балансу сил, а існуватиме лише загальний мир, Рузвельт зауважив, що після поразки нацистської Німеччини Сполучені Штати відкличуть свої збройні сили назад на батьківщину. Рузвельт не мав жодного бажання розміщувати американські війська в Європі на постійній основі, навіть якби такий захід був необхідним для стримування Радянського Союзу, на що, з його точки зору, американський народ ніколи б не погодився. Тож 29 лютого 1944 р., ще до вступу американських військ у Францію, він написав Черчиллю листа, у якому були такі рядки:

«Будь ласка, не просіть мене залишити американські війська у Франції. Я не можу цього зробити! Я буду вимушений їх відкликати додому. Як я вже казав, я відмовляюся від опікунства над Бельгією, Францією та Італією. Насправді, це вам слід вирішувати та виховувати власних дітей. З огляду на те, що вони в майбутньому можуть стати вашою опорою, вам як мінімум слід прямо зараз сплатити за їхнє навчання!»¹

Інакше кажучи, Велика Британія мала наодинці захищати Європу, без допомоги Америки.

У такому самому дусі Рузвельт відмовився від будь-якої відповідальності Америки за економічне відновлення Європи:

«Я не хочу, аби тягар повоєнної відбудови Франції, Італії та Балкан упав тягарем на плечі Сполучених Штатів. Навряд чи можна назвати це нашою національною місією, з огляду на відстань у понад 5500 кілометрів між нами. Це однозначно завдання Великої Британії, адже британці будуть у цьому заінтересовані набагато більше, ніж ми».²

Рузвельт дуже перебільшував можливості повоєнної Великої Британії, якщо мав намір наділити її одночасно повноваженнями для здійснення як оборони, так і економічного відродження Європи. Можливості Великої Британії Рузвельт у цій схемі перебільшував здебільшого через свою глибоку зневагу до Франції. У лютому 1945 р. в Ялті, у ході найбільш важливої конференції майбутніх переможців, він звинувачував Черчилля у присутності Сталіна в тому, що той «штучно» намагається перетворити Францію на сильну державу. І оскільки абсурдність таких намірів була очевидною і, на думку Рузвельта, не потребувала коментарів, він насміхався з ідеї Черчилля, яка передбачала створення оборонної лінії вздовж східного кордону Франції, за яким Велика Британія могла б розмістити свою армію.³ Однак на той момент це була єдина пропозиція щодо стримування радянського експансіонізму.

Не будучи готовим запровадити для своєї держави зобов'язання постійного характеру, Рузвельт хотів, щоб союзники-переможці сліdkували за роззброєнням і розділенням Німеччини та контролювали решту країн (як не дивно, однак до цієї самої «решти країн», які слід було б узяти під контроль, Рузвельт включив ще й Францію). Про «План чотирьох поліцейських», що мали забезпечувати мир у повоєнному світі, Рузвельт згадував ще навесні 1942 р., коли у Вашингтоні зустрічався з Молотовим — міністром закордонних справ Радянського Союзу. Гаррі Гопкінс у листі до Черчилля так охарактеризував ідею президента:

«Рузвельт обговорював з Молотовим систему, що передбачала дозвіл володіти зброєю лише великим державам — Великій Британії, Сполученим Штатам, Радянському Союзу та, можливо, Китаю. Ці «поліцейські» повинні будуть співпрацювати в ім'я збереження миру».⁴

Зрештою Рузвельт вирішив покласти край існуванню британської та французької колоніальних імперій:

«Коли ми переможемо у війні, я докладу всіх зусиль, аби переконатися, що Сполучені Штати більше ніколи не визнаватимуть план, який передбачав би існування французького імперіалізму чи підтримку імперіалістичних амбіцій Британської імперії».⁵

Політика Рузвельта була дещо надмірною, нагадувала собою суміш із традиційних для Америки уявлень про винятковість американського народу, вільсоніанського ідеалізму та власного відчуття американського духу, який значно частіше тяжів до загальних принципів, аніж до розрахунку можливих переваг і недоліків. Черчилль також пішов занадто далеко в поширенні своєї ілюзії, що Велика Британія збереже статус великої держави і буде здатна власними силами протидіяти комуністичному експансіонізму. Тільки цим можна пояснити переконаність Рузвельта в тому, що світовий порядок зможе функціонувати і в умовах відкликання американських військ назад за океан, що Німеччина буде роззброєна, Франція стане другорядною державою, а Радянський Союз опиниться перед відкритим геополітичним вакуумом. Подальше розгортання подій у повоєнному світі стане для Америки важливим уроком того, наскільки необхідним елементом нового балансу сил вона має стати.

«План чотирьох поліцейських» Рузвельта, який був покликаний зберегти мир у всьому світі, був чимось на кшталт компромісу між традиційним черчиллівським підходом, що передбачав встановлення балансу сил, та безмежним вільсоніанством радників Рузвельта, про що влучно зауважив держсекретар Сполучених Штатів Кордел Халл. Рузвельт був рішуче налаштований уникнути всіх недоліків Ліги Націй і системи, що утворилася після завершення Першої світової війни. Він хотів побудувати щось на кшталт системи колективної безпеки, однак з огляду на досвід 1920-х рр. нова система колективної безпеки повинна була передбачати застосування сили, тож саме цю роль і мали виконувати ті самі «чотири поліцейських».

Рузвельтівська концепція «чотирьох поліцейських» була доволі схожою на Священний союз Меттерніха, і якби це зрозуміли американські ліберали, їх би охопив жах від однієї тільки думки про це. Обидві системи мали на меті збереження миру за допомогою зусиль коаліції переможців, що сповідували однакові цінності. Система Меттерніха спрацювала в основному завдяки тому, що захищала справжній, істинний баланс сил, коли ключові країни де-факто визнавали спільні цінності, і навіть Росія, яка час від часу вела себе неоднозначно, частіше за все йшла на співпрацю. Однак існувала одна важлива проблема. Концепція Рузвельта не могла бути втілена в життя, оскільки в результаті війни не сформувалося жодного справжнього балансу сил, оскільки між переможцями утворилась величезна ідеологічна прірва і Сталін, звільнившись від загрози з боку Німеччини, почав без жодних перешкод втілювати в життя радянську ідеологію та політичні інтереси,

навіть якщо ціною тому були конфлікти між союзниками, з котрими він нещодавно співпрацював.

Однак Рузвельт не продумав, що може статися, якщо один із «поліцейських» відмовиться грати затверджену роль, особливо якщо цим «поліцейським» виявиться Радянський Союз. А в такому разі не буде іншого вибору, крім як повернутися до реконструкції ненависного балансу сил. Тож чим більше ентузіазму буде докладено під час руйнування старої рівноваги, тим більш титанічне завдання з побудови нового балансу сил постане перед ними.

Ніде у світі Рузвельт не знайшов би настільки відмінного від себе співбесідника, як Сталін. У той час, як Рузвельт намагався імплементувати концепцію вільсоніанської міжнародної гармонії, Сталін будував свою зовнішню політику цілком і повністю на засадах *realpolitik* Старого Світу. Коли один з американських генералів захотів трішки полестити Сталіну, то сказав, що йому приємно бачити російські війська в Берліні, на що Сталін дещо уїдливо відповів: «Цар Олександр I дійшов до Парижа».

Сталін визначав умову збереження миру так само, як і його попередники впродовж століть, — якомога ширший пояс безпеки навколо всього Радянського Союзу. При цьому Сталін вітав пропозицію Рузвельта стосовно безумовної капітуляції, оскільки це ліквідувало б країни Осі як фактор, що міг би вплинути на повенне облаштування світу, і допомогло б протистояти появі на мирній конференції німецького еквівалента Талейрана.

Традиція підсилювалась ідеологією. Як комуніст Сталін відмовлявся розрізняти демократії та фашистські країни, хоча він, безперечно, розумів, що демократичні спільноти були менш жорстокими, а також менш потужними. Сталін був позбавлений концептуальних механізмів мислення, а тому був не здатен жертвувати територіальними надбаннями в ім'я доброї волі або заради короткострокових одномоментних вимог «об'єктивної» реальності. Тому Сталін звернувся до союзників з тими самим вимогами, які він рік тому озвучив перед Гітлером. Співпраця з нацистами не змусила його симпатизувати нацизму, так само і майбутній союз із демократичними державами не змусив його оцінювати позитивні переваги вільних інститутів. Від будь-якого тимчасового партнера Сталін намагався спочатку дипломатичними методами здобути максимум з можливого, а що не давалось йому мирним шляхом, те намагався взяти силою і погрожував нею аж до тих пір, доки загроза війни не доходила до критичної позначки. Його дороговказом були національні інтереси, відображені крізь призму комуністичної ідеології. Перефразовавши слова Пальмерстона, можна сказати, що у нього не було друзів, а тільки інтереси.

Сталін з найбільшим ентузіазмом підходив до переговорів саме тоді, коли його суто військове становище було на межі краху. Так, у грудні 1941 р. ніж у буквальному сенсі опинився біля його горла, тож Сталін почав проявляти до переговорів неабиякий інтерес — саме тоді Москву відвідав міністр закордонних справ Ентоні Іден; наступного разу він пропонував організувати переговори вже у травні 1942 р., відрядивши Молотова до Лондона, а потім і до Вашингтона. Од-

нак усі спроби Сталіна домовитися були марними, оскільки Рузвельт відмовлявся від будь-яких переговорів стосовно облаштування майбутнього повоєнного світу. Після битви за Сталінград Сталін дедалі більше переконувався, що після закінчення війни Радянський Союз, швидше за все, володітиме найбільшою кількістю спірних територій. Тож згодом, покладаючи дедалі менше надій на переговори, радянський лідер зрозумів, що формування нового повоєнного світу — це завдання його власних збройних сил.

Черчилль, у свою чергу, хотів ініціювати переговори зі Сталіним стосовно повоєнної Європи ще до того, як останній зумів би вимагати найбільшу винагороду. Зрештою, союзники з відверто експансіоністськими намірами, такі як Сталін, не раз зустрічалися на шляху Великої Британії, і країні завжди вдавалось дати їм раду. Фактично, якби Велика Британія мала більше сил, Черчилль напевне взяв би своє на переговорах зі Сталіним, адже зробив би це саме в той момент, коли радянський лідер цього найбільше потребував, — так само, як свого часу Кеслрі отримав згоду від своїх союзників надати свободу Бенілюксу ще до безпосереднього закінчення наполеонівських війн.

Черчилль брав участь у війні довше за будь-кого з партнерів. Починаючи з падіння Франції у червні 1940 р., Велика Британія майже рік наодинці виступала проти Гітлера, а тому в неї не було можливості думати про облаштування повоєнного світу. На той момент усі сили Великої Британії забиравала боротьба за виживання, а кінець самої війни залишався доволі туманним. І навіть потужна матеріальна підтримка з боку Сполучених Штатів не викликала у британців багато надій на перемогу. Якби Америка чи Радянський Союз не вступили у війну саме тоді, коли це сталося, Велика Британія була б змушена піти на компроміс або зазнала б цілковитої поразки.

Напад Гітлера на Радянський Союз 22 червня 1941 р., напад Японії на Перл-Гарбор 7 грудня 1941 р. та поспішне оголошення Гітлером війни Сполученим Штатам гарантували, що вже через декілька днів Велика Британія буде на стороні переможців, незалежно від того, як довго йтиме війна і скільки крові доведеться пролити в ході подальших боїв. Тож тільки починаючи з цього моменту в Черчилля з'явилася справжня можливість обмірковувати мету ведення війни. Однак робити це йому довелося у безпрецедентних для Великої Британії умовах. У ході війни ставало дедалі очевиднішим, що традиційна мета Великої Британії, яка полягала у збереженні балансу сил в Європі, відтепер була недосяжною. Ще однією небаченою раніше умовою був надзвичайно ймовірний факт того, що після поразки Німеччини найпотужнішою державою на континенті стане Радянський Союз, особливо якщо Сполучені Штати приймуть рішення відкликати свої війська назад до Америки.

Таким чином, дипломатія Черчилля військового часу полягала в маневруванні між двома титанами, кожен із яких послаблював позицію Великої Британії, хоча діяли вони з різних сторін. Так, безумовна прихильність Рузвельта до загальносвітового права на самовизначення була серйозним викликом для Британської ім-

перії; спроби Сталіна просунутися вглиб Центральної Європи вже несли безпосередню загрозу і для самої Великої Британії.

Опинившись у пастці між вільсоніанським ідеалізмом і російським експансіонізмом, Черчилль зробив максимум з можливого, враховуючи його порівняно слабку геополітичну позицію, аби здійснювати традиційну для його країни зовнішню політику; виходячи з того, що світ не потрапить до рук найсильнішого та найжорстокішого опонента, Черчилль вирішив наполягати на облаштуванні повоєнного миру на умовах чогось схожого на рівновагу. Також Черчилль чітко усвідомлював, що після закінчення війни Велика Британія буде неспроможна самотужки захищати свої життєво важливі інтереси, а тим більше розпоряджатися питанням балансу сил. Якою би впевненою не видавалась політика Черчилля, сам він знав, вочевидь, краще за своїх американських друзів, котрі щиро вірили, що Велика Британія зможе самотужки підтримувати рівновагу в Європі, що ця війна поставить крапку в питанні абсолютної незалежності Великої Британії як світової держави. Тому для Черчилля не було нічого більш важливого в дипломатичних переговорах із Союзниками, аніж пошук надзвичайно міцної дружби зі Сполученими Штатами, аби не сталося так, що Велика Британія опиниться сам на сам з викликами повоєнного світу. Ось чому Черчилль зрештою віддавав перевагу американським інтересам, хоча йому доволі часто вдавалося переконати свого американського партнера в тому, що стратегічні інтереси Вашингтона багато в чому збігаються з відповідними інтересами Лондона.

Це було надзвичайно непросте завдання, адже Рузвельт і його радники з великою підозрою ставилися до британських мотивів, особливо коли існувала ймовірність того, що Черчилль почне просувати на перший план британські національні та імперські інтереси, а також наполягатиме на реставрації балансу сил, на противагу спільній участі у побудові нового світового порядку.

Будь-яка інша країна сприйняла би спроби Великої Британії задовольнити свої національні інтереси як цілком природне явище. Однак, з точки зору лідерів Сполучених Штатів, це був характерний недолік британської поведінки. На приватному обіді незабаром після нападу на Перл-Гарбор Рузвельт так висловився з цього приводу:

«Ця ідея, можливо, й не повністю відповідає поглядам американців, однак вона абсолютно суперечить поглядам британців, і з цим нічого не зробиш; я неодноразово намагався донести до нього [Черчилля], що йому доведеться це враховувати... Така вже американська традиція — не довіряти, недолюблювати та навіть ненавидіти Британію...»⁶

Оскільки Рузвельт не бажав обговорювати цілі війни до Сталінграда, а Сталін наполягав, щоб лінії фронту в підсумку мали вигляд політичних кордонів, то більшість ідей стосовно повоєнного часу в роки війни надходило саме від Черчилля. Що ж стосується американської відповіді на його пропозиції, то найкращим їх

відображенням можуть бути сказані в листопаді 1943 р. слова держсекретаря Халла, якими він висловив найвищу відразу до традиційних британських догматів:

«...більше не буде потреби у сферах впливу, союзах, балансі сил чи будь-яких інших заходах, за допомогою яких у нещасливому минулому держави намагалися забезпечити власну безпеку та досягти здійснення своїх інтересів».⁷

Загалом, у роки війни Рузвельт по-людськи добре ставився і був ближчим до Черчилля, ніж будь-хто інший з американців. Та все ж у ході обговорення деяких питань президент міг ставитися до прем'єр-міністра суворіше, ніж навіть до Сталіна. У Черчиллі Рузвельт вбачав товариша по зброї, а у Сталіні — партнера зі збереження повоєнного миру.

Неоднозначність у ставленні американців до Великої Британії підтримувалася трьома факторами: власною американською антиколоніальною традицією, особливостями військової стратегії та поглядами на повоєнне майбутнє Європи. У цілому варто зауважити, що Росія теж була величезною імперією, однак її колонії входили до складу держави, і загалом російський імперіалізм сприймався американцями зовсім по-іншому, не так, як британський колоніалізм. Черчилль не погоджувався з порівнянням Рузвельтом Тридцяти колоній із британськими володіннями ХХ ст., яке демонструвало «складнощі порівняння обставин у різні століття, коли практично всі фактори були абсолютно різними...»⁸ Та все ж Рузвельт значно менше був зацікавлений у підборі вдалих історичних аналогій, аніж в утвердженні фундаментальних американських принципів. Отже, вже на першій зустрічі з Черчиллем, коли обидва лідери проголосили Атлантичну хартію, Рузвельт наполягав на тому, щоб вона поширювалася не тільки на Європу, а й на весь світ, включаючи колоніальні землі:

«Я твердо переконаний: якщо ми хочемо досягти надійного миру, то мусимо залучити до розвитку й відсталі країни... Я не можу повірити, що ми ведемо війну проти фашистського рабства і водночас не допомагаємо звільнити решту людей по всьому світу від відсталої колоніальної політики».⁹

Британський кабінет часів війни не погоджувався з такого роду інтерпретацією:

«...Атлантична хартія... була для народів Європи, які ми сподіваємося звільнити від нацистської тиранії, і вона не повинна поширюватися на внутрішні справи Британської імперії, чи, скажімо, на відносини між Сполученими Штатами та Філіппінами».¹⁰

Проведення паралелей з Філіппінами було навмисно зроблено представниками з Лондону, які хотіли дещо вгамувати американську зверхність, аби натякнути американським лідерам, що, занадто наполягаючи на своєму, вони теж можуть

дещо втратити. Однак ця ставка «не зіграла», оскільки Америка і справді збиралась дотримуватися своїх слів. Так, скажімо, заздалегідь було ухвалено рішення після закінчення війни надати своїй єдиній колонії повну свободу.

Втім англо-американські колоніальні дебати на цьому не завершилися. У 1942 р. в ході своєї промови до Дня пам'яті полеглих у Громадянській війні 1861–1865 рр. товариш Рузвельта і заступник державного секретаря Самнер Велес ще раз наголосив на історично сформованій опозиції Америки до колоніалізму:

«Якщо ця війна і справді є війною за звільнення народів, вона мусить гарантувати суверенну рівність народів усього світу, що також стосується й Американського континенту. Наша перемога повинна привести до звільнення усіх народів... Епоха імперіалізму скінчилася».¹¹

Далі Рузвельт відіслав держсекретарю Халлу записку, в якій повідомив, що заява Велеса була санкціонована президентом. Однак такі вчинки не надто допомагають покращити відносини між державним секретарем та його заступником, оскільки подібні приклади чітко демонструють, що у заступника більш тісні відносини з президентом. Саме тому Халл домігся усунення Велеса з посади.

Погляди Рузвельта на колоніалізм згодом справдилися.¹² Він хотів, щоб Америка очолила рух за звільнення всіх колоніальних територій, доки боротьба за право самовизначення не переросла у расову боротьбу. Рузвельт зізнавався своєму раднику Чарльзу Тауссігу:

«Президент сказав, що він занепокоєний жовтошкірим населенням Сходу. Він сказав, що там їх 1 мільярд 100 мільйонів. У багатьох країнах Сходу влада належить білим, і жовтошкірих це злить. Ми повинні поставити собі за мету допомогти їм здобути незалежність — 1 мільярд 100 мільйонів потенціальних ворогів можуть бути небезпечними».¹³

До кінця війни колоніальні дебати не мали практичного застосування, а коли війна завершилася, Рузвельта вже не було серед живих. Однак стратегічні розбіжності призводили до миттєвих наслідків, які певною мірою були відображенням різних національних концепцій стосовно війни та миру. Так, американські лідери вважали, що військова перемога є самодостатньою, а їхні британські партнери вважали, що планування військових операцій слід співвідносити з дипломатичним планом облаштування повоєнного світу.

Головний військовий досвід Америка здобула в роки Громадянської війни, коли боротьба йшла до переможного кінця, а також під час Першої світової війни. В обох випадках війни закінчувались остаточною перемогою. З американської точки зору, зовнішня політика та стратегія повинні впливати з внутрішньої політики. В ідеальному американському світі стратегію визначають не дипломати, а військові, які вже закінчують виконання своїх завдань на той момент, коли почи-

нає діяти дипломатія, — за такий погляд Америці довелося заплатити високу ціну в Корейській і В'єтнамській війнах.

На противагу цьому, в очах Черчилля стратегія та зовнішня політика були тісно пов'язані між собою. Та оскільки Велика Британія мала значно обмеженіші ресурси, ніж Сполучені Штати, британські стратеги вимушені були весь час діяти з огляду на засоби досягнення поставленої мети. А через те, що країна була майже повністю знекровлена в роки Першої світової війни, британські лідери докладали чимало зусиль, аби подібне глибоке виснаження більше ніколи не повторилось. Ось чому британців влаштовувала фактично будь-яка стратегія, що передбачала мінімізацію ціни, яку доведеться заплатити в ході її виконання.

Практично в той самий час, коли Америка вирішила взяти активну участь у війні, Черчилль запропонував нанести удар по «підчеревині» країн Осі у Південній Європі. А ближче до кінця війни він марно вмовляв Ейзенхауера взяти Берлін, Прагу та Відень, аби випередити радянські війська. Для Черчилля привабливість такого кроку полягала зовсім не в уразливості Балкан (насправді Балкани — це в першу чергу доволі складний рельєф), і тим більше не стосувалася військового потенціалу центральноєвропейських держав. Насамперед Черчилль хотів обмежити повоєнний вплив Радянського Союзу.

Однак американська військова еліта реагувала на пропозиції Черчилля з роздратуванням, яке межувало з люттю. Розглядаючи пропозицію удару по «підчеревині» як чергову спробу втягнути Сполучені Штати в досягнення Великою Британією її власних національних інтересів, американський генералітет відповів відмовою, пояснюючи, що вони не мають наміру ризикувати людськими життями заради другорядних цілей. Від самого початку спільного планування американське військове командування наполягало на необхідності відкрити другий фронт саме у Франції. Американці без жодного інтересу ставилися до конкретних ліній фронту, оскільки планували вести війну до переможного кінця. Висадка у Франції здавалась найбільш ефективною, оскільки таким чином вони мали намір відволікти на себе головні сили німецької армії. У березні 1942 р. генерал Джордж Маршалл, начальник штабу сухопутних сил США, розлютився через британський опір його планам щодо другого фронту і погрожував навіть переглянути минулорічну угоду АБЦ-1, згідно з якою передбачалося надати перевагу європейському театру бойових дій, щоб Америка могла зосередитись на війні у Тихому океані.

Саме тоді Рузвельт довів, що у роки війни він залишався тим самим сильним лідером, яким був у мирний час, коли проводив політику, спрямовану на вступ його країни у війну. Заспокоюючи Маршалла, Рузвельт нагадав емоційним генералам, що перемога над Німеччиною була пріоритетом, аби досягти спільних інтересів, а не тільки на угоду Великій Британії:

«Вкрай важливо, аби ми розуміли, що поразка Японії зовсім не означає поразку Німеччини, тож якщо Америка зосередиться на Японії у поточному 1943 р., зросте ймовірність того, що Німеччина здобуде провідне становище в Європі

та Африці... Поразка Німеччини означатиме поразку Японії, можливо, навіть без жодного пострілу та без жодного загубленого життя».¹⁴

Рузвельт в основному погоджувався з пропозиціями Черчилля стосовно військової стратегії, однак він був категорично проти висадки на Балканах. Так, Рузвельт підтримував ідею висадки у Північній Африці в листопаді 1942 р., а після завоювання північного узбережжя Середземного моря Рузвельт навесні 1943 р. погодився висадитись в Італії, що мало вивести її з війни. Другий фронт у Нормандії відкрився лише в червні 1944 р., коли Німеччина вже була настільки слабкою, що втрати серед військ союзників виявилися мінімальними, та й до самої перемоги тоді вже було рукою подати.

Сталін також був палким прихильником ідеї відкриття другого фронту, як і американське військове командування, однак його мотиви були, швидше, геополітичними, ніж військовими. У 1941 р. він, звичайно, хотів, аби Німеччина зняла основні сили з російського фронту. Сталін настільки сильно потребував військової допомоги, що звернувся до Великої Британії з проханням надіслати їй експедиційний корпус на Кавказ.¹⁵ У 1942 р. в ході наступу військ Німеччини на південь Росії Сталін продовжував наполягати на необхідності відкриття другого фронту, однак його прохання надіслати експедиційний корпус союзників відтепер припинилися.

Сталін прагнув відкриття другого фронту навіть після битви за Сталінград, коли під кінець 1942 р. події обернулися проти німецької армії. Найбільш привабливим для нього у другому фронті була істотна віддаленість військ союзників від Центральної Європи та Балкан, де західні та радянські інтереси однозначно зіткнулись би, призводячи до конфлікту. Разом із цим відкриття другого фронту не дозволить капіталістам вийти з війни неушкодженими. Що характерно, коли Сталін наполягав на праві голосу щодо військового планування союзників на Заході, водночас він категорично відмовлявся розкривати перед представниками демократичних країн бодай якісь деталі радянських військових планів, окрім мінімуму інформації про розташування військ радянської армії.

Як згодом стало відомо, союзники відволікли в Італії 33 німецькі дивізії; майже стільки просив Сталін відволікти під час відкриття другого фронту у Франції (він просив від тридцяти до сорока).¹⁶ І все ж Сталін продовжував виступати проти так званої Південної стратегії союзників. З його точки зору, головною проблемою цієї стратегії була географічна наближеність західних сил до країн, на які поширювалися радянські амбіції. Сталін наполягав на відкритті другого фронту у 1942 і 1943 рр. саме з тієї причини, з якої Черчилль наполягав на його відстроченні: тому що такий крок відтягнув би війська союзників від політично спірних територій.

У ході суперечок стосовно причин холодної війни дехто з критиків вважав, що відмова відкрити другий фронт раніше, коли про це просив Сталін, призвела до безкомпромісності позиції Сталіна щодо Східної Європи. Тож якщо продовжити цю логічну лінію, можна дійти висновку, що відтермінування відкриття другого фронту було головним фактором сплеску радянського гніву та цинізму.¹⁷ Та на-

вряд чи можна було б повірити старому більшовику, котрий не так давно підписав пакт з Гітлером і обговорював можливість поділу з ним усього світу, що він був «розчарований» через застосування *realpolitik*, якщо союзники взагалі проводили подібну політику. Важко навіть просто уявити, що організатор масових чисток і катинського розстрілу перетворився на циніка через стратегічне рішення підкорити військові дії вимогам політичної реальності. Сталін розігрував гамбіт другого фронту так само, як і багато інших своїх зовнішньополітичних вчинків: холодно-кровно, обдумано та реалістично.

Об'єднаний комітет начальників штабів у будь-якому випадку діяв лише відповідно до переконань американської політичної еліти, яка забажала відкласти дискусії стосовно облаштування повоєнного світу до остаточної перемоги у війні. І це було доленосне рішення, яке сформувало суть повоєнного світу і зробило холодну війну неминучою.

Зазвичай держави, які бажають рівності та стабільності, повинні зробити все, що в їх силах, аби досягти основоположних умов миру ще за війни, яка продовжується. Поки ворог усе ще знаходиться на полі бою, він істотно посилює мотивацію більш миролюбної сторони. А якщо цей принцип проігнорувати і залишити ключові питання невирішеними до самої мирної конференції, то найупевненіша у собі держава отримає шанс захопити всі здобутки собі, а відмовитися від них вона зможе хіба що через переконливу загрозу серйозного конфлікту.

Союзна домовленість щодо повоєнного світу або хоча б обговорення питань повоєнного світу були особливо потрібні в роки Другої світової війни з огляду на прийняття політики безумовної капітуляції, затвердженої Рузвельтом і Черчиллем у Касабланці в січні 1943 р. Рузвельт запропонував таку політику через ряд причин. По-перше, він побоювався, що обговорення проблем облаштування повоєнного світу з Німеччиною може призвести до конфлікту всередині табору союзників, тоді як він сам хотів би зосередити всі союзні сили на перемозі у війні. Також він хотів би заспокоїти Сталіна, котрий на той момент саме підходив до вирішального етапу битви за Сталінград, що йому не слід остерігатися можливості підписання сепаратного миру. Та перш за все Рузвельт хотів не допустити черговий раунд німецького реваншизму, а також бажав уникнути можливих хитрощів з боку Німеччини стосовно того, що її начебто обманом змусили вийти з війни.

І все ж відмова Рузвельта від обговорення майбутнього повоєнного світу ще в роки ведення війни призвела до того, що Америка втратила серйозний вплив, і до моменту завершення війни були відсутні такі критично важливі важелі, як баланс сил чи будь-які інші дійові політичні рішення.

Рузвельт зіграв величезну роль у втіленні філософії вільсоніанства в новому, повоєнному світі. Під егідою Рузвельта було організовано серію міжнародних конференцій, в ході яких проводилося ретельне розроблення механізмів співпраці в новому повоєнному світовому порядку: щодо Організації Об'єднаних Націй (конференція відбулась у Думбартон-Оксі), конференції з глобальних фінансових питань (у Бреттон-Вудсі), з питань харчування та сільського господарства